

ОЛЕКСАНДР РАХМАНОВ,

доктор соціологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLEKSANDR RAKHMANOV,

Doctor of Sciences in Sociology, Docent, Leading Research Fellow at the Department of Social and Political Processes, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

kneu_1906@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8884-5515>

Детермінанти ставлення громадян до українського уряду: соціологічний аналіз

Вступ

Оскільки у міжвиборчий період громадяни обмежені у можливості змінювати перебіг державного врядування, вивчення чинників ставлення до урядової політики є важливим кроком для розуміння проблем легітимності політичних інститутів в українському суспільстві у процесі проведення модернізаційних реформ.

Так склалося, що дослідники приділяють менше уваги ставленню громадян України до уряду, оскільки досі цей орган державної влади залишається “в тіні” інституту президентства. Зазвичай у звітах соціологічних служб розглядають показники довіри до уряду в контексті довіри до інших державних інститутів та констатують їхню динаміку. Дослідження переважно зосереджуються або на оцінках діяльності прем’єр-міністра та Кабінету Міністрів [КМІС, 2015, 2019, 2020; TNS Україна, 2016; Соціологічна група “Рейтинг”, 2019], або ж на ставленні до урядових реформ [Резнік, 2012]. Існують поодинокі спроби проаналізувати довіру до українського уряду за різними соціально-демографічними вимірами — віком, статтю, рівнем освіти, матеріальним статусом, типом поселення, регіоном, мовою спілкування, віросповіданням, ідеологічними орієнтаціями та політичними симпатіями [Фонд “Демократичні ініціативи”, 2001; Мартинюк, 2004;

Цитування: Рахманов, О. (2020). Детермінанти ставлення громадян до українського уряду: соціологічний аналіз. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 133–146.

Центр Разумкова, 2020]. Однак бракує інформації, яка показала б міру впливу різних чинників на ставлення до влади та динаміку їхньої конфігурації в контексті ставлення до тих чи тих урядів України, формування яких здійснювалося в різні способи. Таким чином, мета дослідження — виявити соціальні детермінанти ставлення до уряду. Завданнями дослідження є: 1) розширити теоретико-емпіричний досвід дослідження чинників ставлення до уряду у соціальних науках; 2) емпіричним шляхом виявити конфігурацію соціальної зумовленості ставлення українців до діяльності урядів, які формувалися або коаліційним шляхом, або з ініціативи президентської адміністрації.

***Ставлення громадян до уряду:
операціоналізація поняття
в контексті соціологічних опитувань***

Ставлення громадян до уряду можна визначити як набуті на підставі когнітивних процесів реакції індивідів на політику уряду та діяльність його очільників. Формування цих реакцій відбувається через зіставлення власних очікувань стосовно діяльності уряду зі сприйняттям результатів цієї діяльності. Саме підтвердження чи непідтвердження цих очікувань щодо їхньої результативності стають підставами негативного чи позитивного ставлення до уряду.

О. Вишняк звернув увагу на те, що довіра громадян до Кабінету Міністрів України виявилася досить залежною від коливань довіри до президента країни. Ця залежність простежувалася не тільки за період президентсько-парламентської форми правління в Україні, коли формування уряду і де-юре, і де-факто визначалося президентом країни, а й після конституційної реформи 2005–2006 років, коли юридично уряд формувався парламентом [Вишняк, 2010: с. 36–37]. І справді, якщо порівняти динаміку часток довіри до президента та уряду за даними моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України, то певні моменти зростання та зниження довіри до них є вельми подібними (див. рис.). Однак у випадку довіри до президента ці коливання є більш контрастними, ніж у випадку довіри до уряду. І лише різке зниження довіри до президента наближало цей показник до показника довіри громадян до уряду.

Таким чином, соціальна база тих, хто довіряє президентові України, є ширшою, ніж у разі тих, хто довіряє українському урядові. Можна припустити, що ставлення громадян до уряду є менш лабільним за рахунок менш персоніфікованого та більш скептичного й раціонального сприйняття урядової політики, оскільки, на відміну від постаті президента, переважна більшість урядовців швидко змінюються. Натомість довіра до президента пов'язана з більшим емоційним наповненням соціальних очікувань від певної особистості, яка присутня у політичному житті впродовж тривалішого часу.

Тут важливо диференціювати поняття довіри та задоволеності в контексті ставлення до державної влади. Зокрема, довіра до влади відображає сподівання та впевненість громадян, що обрані влада й політики служити-

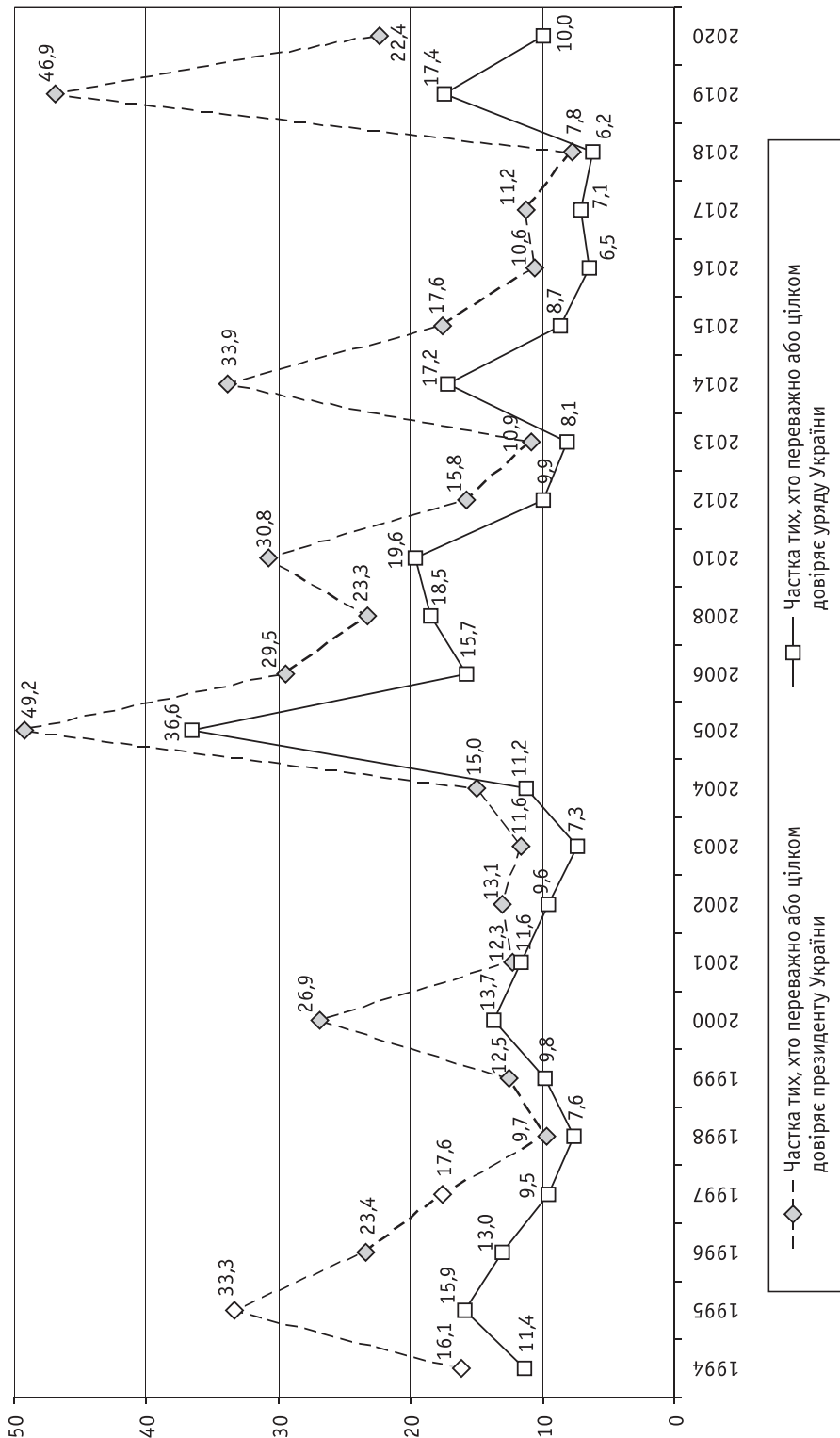

Рис. Динаміка довіри громадян України до президента та уряду

муть інтересам громадян та дотримуватимуться прийнятних норм, виконуючи свої передвиборні обіцянки [Citrin, Muste, 1999; Вишняк, 2010]. Відтак, довіра передбачає переконання стосовно майбутніх дій влади та її представників. На відміну від цього, про задоволеність громадян урядом йдеться, коли люди вважають, що уряд виконав їхні сподівання та бажання [Van Ryzin, 2007; Weber, Steinmetz, Kabst, 2017]. Таким чином, довіра до уряду відображає переконання й очікування щодо майбутніх дій та поведінки урядовців, тоді як задоволеність роботою уряду відображає радше констатацію порівняння між потребами та очікуваннями громадян, з одного боку, і реалізацією їх чинними урядовцями — з іншого.

Загалом для вивчення ставлення громадян до діяльності уряду можна використовувати обидва показники. Однак, за можливості використання показника оцінки діяльності уряду є доцільнішим, оскільки оцінка діяльності зосереджується здебільшого на раціональних висновках, ґрунтованих на минулому досвіді, натомість довіра крім раціональних оцінок може ґрунтуватися на спрямованих на майбутнє (незрідка ірраціональних) очікуваннях.

Теоретичні аспекти дослідження чинників ставлення громадян до уряду

Соціологічна специфіка аналізу детермінант ставлення громадян до державної влади базується на підходах, які відображають наслідки соціальної стратифікації, її соціоекономічні, політичні та соціокультурні виміри. Різні соціальні групи мають суперечливі політичні, культурні та економічні інтереси, тому висувають до державної влади досить специфічні вимоги [Резнік, Козловський, 2020].

Діяльність уряду насамперед оцінюють з точки зору набуття добробуту. Тому *соціоекономічні чинники* часто стають вирішальними, коли головним мірилом діяльності уряду є поліпшення чи погіршення економічного добробуту громадянина. Ставлення до діяльності уряду визначається оцінкою його ефективності в управлінні національною економікою [Weatherford, 1987]. Оскільки значна частина людей є політично неідентифікованими або мають амбівалентні соціокультурні запити, питання соціоекономічного статусу набуває важливого значення: цей чинник у багатьох випадках поєднує і “завершує” весь континуум детермінант ставлення громадян до державної влади. Втім, для певних соціальних груп в оцінюванні урядової політики на перше місце виходять *структурні чинники*. Йдеться про ті соціальні поділи, які в певному суспільстві можуть мати вирішальне значення — класові, етнокультурні, геополітичні, ґендерні тощо [Lipset, Rokkan, 1985]. Загострення соціальної диференціації за певними ознаками підвищує увагу цих громадян до політики уряду в тих питаннях, які є чутливими для них. І нарешті, *ціннісно-ідеологічні чинники* ставлення до уряду виразно даються взнаки серед людей з чіткою ідеологічною ідентифікацією чи зі сповіданням певних цінностей. Виявлено, що навіть в разі оцінювання соціально-розподільчої політики уряду люди більшою мірою керуються ідеологічними пе-

реконаннями, ніж співвіднесенням її із власним соціоекономічним статусом [Jacoby, 1994].

Особливості сприйняття населенням діяльності певного Кабінету Міністрів України пов'язані з контекстом його формування, фігурою самого прем'єр-міністра та впровадженням певної політики. В Україні формування уряду відбувалося кількома шляхами. По-перше, в роки функціонування президентсько-парламентської республіки постать прем'єр-міністра завжди пов'язували з президентом, оскільки саме він був ключовим суб'єктом, який міг у разі нелояльності чи накопичення масового невдоволення відправити уряд у відставку. Тому загалом у масовій свідомості уряд був цілковитим інструментом політики президента. Однак навіть за таких умов деякі уряди виокремлювалися у громадській думці. Зокрема, прем'єр-міністр В. Ющенко доволі швидко здобув популярність і розглядався як кандидат у президенти від національно-демократичного табору. Власне тому було зафіксовано підтримку його уряду на Заході та в Центрі країни, серед україномовних, віруючих та людей з правими та центристськими ідеологічними уподобаннями [Фонд "Демократичні ініціативи", 2001].

Із запровадженням парламентсько-президентської форми правління у 2006 році уряд формувався шляхом коаліції парламентських сил, які презентували певні ідеологічні, етнокультурні та геополітичні орієнтації. Політика двох урядів Ю. Тимошенко та уряду В. Януковича часто йшла врозріз з політикою президента В. Ющенка. Тому для політично ідентифікованих громадян ці розбіжності були очевидні, а їхнє ставлення до уряду та президента закономірно визначалося різними ідеологічними та структурними чинниками. За часів президентства В. Януковича попередню політичну реформу було скасовано: уряд знову формувався з ініціативи президента і в масовій свідомості почав знову асоціюватися з політикою президента. Це, безумовно, також позначилося на ставленні до уряду різних соціальних груп. Після Революції Гідності було відновлено парламентсько-президентську форму правління, однак сформована коаліція представляла політичні сили, які були близькими за ідеологічними та зовнішньополітичними орієнтаціями. Перемога В. Зеленського на президентських виборах та партії "Слуга народу" на парламентських виборах, подальше формування монобільшості у Верховній Раді знову призвели до того, що, незважаючи на формальну підзвітність та відповідальність уряду перед парламентом, суб'єктність Кабінету Міністрів знову почала асоціюватися переважно з постаттю президента.

Таким чином, *припущення* цього дослідження полягало в тому, що змінюваність урядів та інституційна форма правління дістають відображення у ставленні громадян до діяльності урядів, оскільки йдеться про певні уряди, які впроваджували політику, зіставну з інтересами та поглядами різних соціальних груп. За умов зростання суб'єктності Кабінету Міністрів України, коли його склад формується політичними силами парламенту, сприйняття уряду з боку громадян визначається не тільки з огляду на соціоекономічні оцінки власного життя, а й через зіставлення політики урядовців із власними ціннісно-ідеологічними та етнокультурни-

ми преференціями. Натомість у випадку зменшення суб'єктності українського уряду його сприйняття відбувається у загальному контексті оцінювання діяльності виконавчої влади як інструменту політики президента України. Все це відображається у динаміці конфігурацій впливу соціоекономічних, структурних та ціннісно-ідеологічних чинників ставлення до діяльності різних урядів.

Опис даних та методи

1. *Масиви емпіричних даних міжнародного порівняльного проєкту European Social Survey (ESS)*. Опитування населення європейських країн за найсуттєвішими соціологічними показниками проводять один раз на два роки за єдиною для всіх країн програмою і вибіркою, що репрезентує доросле населення країн Європи. В Україні опитування проводили в рамках другої (28.01.2005–10.03.2005), третьої (06.12.2006–12.01.2007), четвертої (01.03.2009–2.04.2009), п'ятої (13.05.2011–30.07.2011) та шостої (11.07.2013–09.08.2013) хвиль. Збирання даних (польовий етап дослідження) здійснював Інститут соціології НАН України з використанням опитувальних мереж фірм “СОЦІС” та “Research & Branding Group”. Генеральну сукупність становило населення України віком від 15 років. В Україні керівником проєкту та національним представником у виконавчому комітеті проєкту ESS був Є. Головаха, національним координатором – А. Горбачик. Фінансування реалізації проєкту в Україні забезпечували Президія НАНУ та Фонд “Відродження”.

З інструментарію ESS було використано запитання “Наскільки Ви задоволені роботою уряду в країні?” (0 – зовсім незадоволений, 10 – повністю задоволений). Періодизація опитувань в Україні дала змогу зафіксувати ставлення до п'яти урядів України, які існували упродовж 2005–2013 років.

2. *Масив даних загальнонаціонального репрезентативного опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України у вересні–жовтні 2020 року*. Вибіркова сукупність опитування становить 1800 осіб і репрезентує доросле населення України (вісімнадцять років і більше). За типом побудови вибірка є тріступеневою, стратифікованою, випадковою, з квотним скринінгом на останньому етапі. На першому щаблі здійснюється відбір населених пунктів (точок опитування), на другому – добір адрес, на третьому – респондентів. Такий підхід дає можливість під час аналізу даних робити перегрупування областей з метою уточнення регіональних особливостей громадської думки стосовно різних проблем. Опитування здійснювали за методом самозаповнення анкет (self-administered).

У рамках опитування респондентам пропонували запитання: “Як Ви оцінюєте діяльність Кабінету Міністрів України?” (1 – зовсім негативно; 5 – цілком позитивно).

Для з'ясування соціальних чинників ставлення громадян до уряду було застосовано такі методи, як множинна лінійна регресія та порівняння середніх значень для незалежних вибірок.

Результати

Результати опитувань упродовж 2005–2013 років у межах міжнародного порівняльного проєкту ESS засвідчили вкрай низький середній рівень задоволеності населення України роботою уряду за 10-бальною шкалою (табл. 1). Лише на хвилі соціального оптимізму одразу після Помаранчевої революції перший уряд Ю. Тимошенко зумів здобути посередню оцінку діяльності, що свідчило радше про кредит довіри з боку населення щойно призначеному урядові, а не оцінку його діяльності.

Таблиця 1

Динаміка відповідей громадян України на запитання “Наскільки Ви задоволені роботою уряду в країні?” (%)

Варіанти відповідей	2005	2007	2009	2011	2013
	Уряд Ю. Тимошенко	Уряд В. Януковича	Уряд Ю. Тимошенко	Уряд М. Азарова	Уряд М. Азарова
0 Зовсім незадоволений	10,4	31,2	43,2	25,1	22,3
1	7,6	16,2	17,3	15,9	17,0
2	8,5	13,7	13,4	18,8	16,4
3	12,8	13,9	11,5	15,2	16,5
4	12,4	6,6	5,2	9,1	7,3
5	20,1	11,7	5,5	11,0	10,6
6	7,9	2,5	1,7	2,0	3,9
7	7,3	2,4	0,8	1,7	3,2
8	6,3	1,2	1,2	0,7	1,9
9	3,1	0,3	0,2	0,4	0,4
10 Повністю задоволений	3,5	0,3	0,0	0,2	0,5
<i>Середній бал</i>	<i>4,25</i>	<i>2,17</i>	<i>1,53</i>	<i>2,25</i>	<i>2,51</i>

Крім опитування 2005 року, решта результатів порівняно з іншими європейськими країнами засвідчили одні з найнижчих показників задоволеності українськими громадянами роботою свого уряду [Головаха, Горбачик, 2014: с. 19].

З'ясування впливу економічного та ідеологічного чинників на задоволеність роботою уряду, здійснене із використанням множинних лінійних регресій, виявило характерні відмінності (табл. 2). В опитуваннях 2005, 2007 і 2009 років зафіксовано вплив ідеологічного чинника. Характерним є те, що у випадку ставлення до роботи обох урядів Ю. Тимошенко більша задоволеність простежувалася серед людей, які позиціювали себе на правому ідеологічному фланзі. Натомість у випадку ставлення до уряду В. Януковича більшу задоволеність проявили люди, які себе розташували на лівому фланзі. Власне це не є дивним, оскільки той уряд В. Януковича був коалі-

ційним, до нього входили не тільки Партія регіонів, а й Комуністична партія України та Соціалістична партія України. У подальшому перший уряд М. Азарова ще зберігав невеличку підтримку з боку людей із лівими ідеологічними переконаннями, тоді як задоволеність діяльністю другого уряду М. Азарова зростала лише зі збільшенням сукупного доходу респондентів. Очевидно, що відтворення президентсько-парламентської республіки за президентства В. Януковича позначилося на ставленні до уряду, коли ідеологічна складова у ставленні була знівельована.

Таблиця 2

Детермінанти задоволеності населення України роботою уряду
(множинні лінійні регресії)

Предиктори	2005	2007	2009	2011	2013
	Уряд Ю. Тимошенко	Уряд В. Януковича	Уряд Ю. Тимошенко	Уряд М. Азарова	Уряд М. Азарова
Сукупний “чистий” дохід за місяць (грн)	-0,012	-	0,067*	0,032	0,094**
Розташування на шкалі “Ліви” – “Праві” (0–10)	0,137***	-0,133***	0,244***	-0,082*	0,046
<i>F</i>	19,940	21,410	30,728	3,272	6,102
<i>R</i> ²	0,019	0,018	0,066	0,007	0,011

Примітка. У таблиці наведено стандартизовані β -коефіцієнти предикторів регресійного рівняння.

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

В українській частині масиву ESS за 2007 рік змінна сукупного доходу була відсутня.

На жаль, з технічних причин чинник мови спілкування у родині неможливо було застосувати у множинній лінійній регресії, оскільки варіанти відповіді стосовно цієї змінної у масиві ESS були закодовані не цифрами, а літерами. Це стало перешкодою для виокремлення варіантів української та російської мов як окремих змінних. Тому вплив мовного чинника довелося з'ясувати за допомоги порівняння середніх значень (докл. див.: [Горбачик, Сальнікова, 2008: с. 137–139]). Зіставлення рівня задоволеності роботою уряду серед тих, хто говорить вдома українською, і тих, хто говорить вдома російською, зафіксувало певні відмінності середніх балів (табл. 3). Для порівняння середніх значень використано *t-тест* для двох незалежних вибірок – україномовних та російськомовних.

Виявилось, що гіпотеза про рівність середніх значень може бути відкинута для кожного з обстежень, оскільки рівень значимості *t*-статистики для середніх значень у всіх випадках є більш ніж достатнім ($p = 0,000$). Отже, з довірчою ймовірністю 0,95 можна стверджувати, що мова спілкування у сім'ї є чинником, який диференціював задоволеність українців роботою уряду впродовж різних років. У випадку оцінок роботи урядів Ю. Тимошен-

ко (як 2005 року, так і 2009-го), дещо більша задоволеність спостерігалася серед україномовних. Натомість у випадку оцінок уряду В. Януковича та двох урядів М. Азарова дещо більша задоволеність спостерігалася серед російськомовних.

Таблиця 3

Динаміка середніх балів задоволеності українців роботою уряду залежно від мови спілкування вдома

Мова спілкування вдома	2005	2007	2009	2011	2013
	Уряд Ю. Тимошенко	Уряд В. Януковича	Уряд Ю. Тимошенко	Уряд М. Азарова	Уряд М. Азарова
Українська мова	4,71 (2,56)	2,05 (2,04)	1,85 (1,96)	1,96 (1,87)	2,35 (2,19)
Російська мова	3,15 (2,56)	2,42 (2,34)	1,27 (1,72)	2,46 (2,01)	2,75 (2,18)
<i>t-test</i>	10,97	-3,49	6,52	-5,41	-4,14
<i>p-Value</i>	0,000***	0,000***	0,000***	0,000***	0,000***

Примітка. * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$. У дужках – стандартні похибки.

На момент написання статті уряд формально був підзвітний Верховній Раді, однак фактично продовжував бути втіленням політики президента. Згідно з даними моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України, у 2020 році уряд Д. Шмигала оцінювали вкрай низько (табл. 4). Лише 11,4% населення загалом позитивно оцінили діяльність Кабінету Міністрів, натомість негативну оцінку дали 64,8% опитаних.

Таблиця 4

Відповіді населення України на запитання “Як Ви оцінюєте діяльність таких органів державної влади та місцевого самоврядування, як Кабінет Міністрів України?” (2020)

Оцінка діяльності уряду Д. Шмигала	%
1. Зовсім негативно	30,1
2. Радше негативно	34,7
3. Важко відповісти	23,8
4. Радше позитивно	10,4
5. Цілком позитивно	1,0
<i>Середній бал</i>	<i>2,17</i>

Цього разу вплив економічних, структурних та ідеологічних детермінант на оцінку діяльності Кабінету Міністрів вдалося з’ясувати за допомогою однієї множинної лінійної регресії (табл. 5). До того ж структурні чинники тут були представлені не лише мовою спілкування у родині, а й регіональною поляризацією та геополітичними орієнтаціями.

Чинники оцінки діяльності Кабінету Міністрів України
(5-бальна шкала, множинна лінійна регресія, 2020)

<i>Предиктори</i>	<i>β</i>
Матеріальне становище сім'ї загалом (0–10)	0,155***
Регіональна поляризація (1 – Захід/Центр; 0 – Південь/Схід)	0,045
Мова спілкування у родині (1 – тільки російською; 2 – і українською, і російською (залежно від обставин); 3 – тільки українською)	0,027
<i>Геополітичні орієнтації</i>	
Оцінка пріоритетності співробітництва з Європейським Союзом (1 – низький пріоритет; 2 – ситуативний пріоритет; 3 – високий пріоритет)	0,080**
Оцінка пріоритетності співробітництва з Російською Федерацією (1 – низький пріоритет; 2 – ситуативний пріоритет; 3 – високий пріоритет)	-0,111***
Ставлення до військового співробітництва з НАТО (1 – є необхідним; 0 – не можна допускати/важко сказати)	-0,014
<i>Політична ідентифікація (найближча ідеологія)</i>	
Ліви (1 – комуністична, соціалістична; 0 – решта)	-0,052*
Центристи (1 – соціал-демократична, зелені, ліберальна; 0 – решта)	0,068**
Праві (1 – християнсько-демократична, національно-демократична, націоналістична; 0 – решта)	0,035
<i>F</i>	14,836
<i>R</i> ²	0,065

Примітка. У таблиці наведено стандартизовані β -коефіцієнти предикторів регресійного рівняння. * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Змінна, яка відображає політично неідентифікованих респондентів, не представлена в аналізі, оскільки є референтною категорією.

Виявилося, що найбільший вплив справляє чинник матеріального становища сім'ї: із поліпшенням матеріального становища збільшується ймовірність позитивного ставлення до діяльності уряду. Дещо менший, однак значущий вплив чинять геополітичні орієнтації: позитивне ставлення до діяльності Кабінету Міністрів України зростає з підвищенням оцінки пріоритетності співробітництва з Європейським Союзом та зниженням оцінки пріоритетності співробітництва з Російською Федерацією. Порівняно з попередніми показниками найнижчий вплив проявили ідеологічні чинники: респонденти, які ідентифікували себе з центристськими ідеологіями, були схильні оцінювати діяльність уряду позитивно, натомість респонденти, які ідентифікували себе з лівими ідеологіями, оцінювали діяльність уряду негативно. Чинники мови спілкування у родині, регіональної поляризації, ставлення до військового співробітництва з НАТО та правої самоідентифікації не уявили впливу на оцінку діяльності українського уряду 2020 року.

Висновки

Отже, результати аналізу показали, що на ставлення громадян до уряду впливає інституційне тло функціонування конституційного устрою країни, а саме спосіб формування уряду. Вплив ідеологічних детермінант стає вирішальним у випадку, коли формування уряду відбувається через коаліцію політичних сил у парламенті. Натомість у випадку, коли уряд фактично формується за ініціативою президентської адміністрації, сприйняття такого виконавчого органу виявляє слабшу ідеологічну рефлексію з боку громадян порівняно з їхніми матеріальними та соціокультурними інтересами.

Водночас той факт, що вплив етнокультурних та геополітичних орієнтацій простежується в обох випадках формування суб'єктності Кабінету Міністрів — чи то коаліційного, чи то “президентського” уряду — свідчить про те, що етнокультурний та геополітичний виміри розвитку України залишаються актуальними для громадян незалежно від інституційного тла урядування з боку центральних органів влади.

Таким чином, результати дослідження в цілому справдили припущення про взаємозв'язок еволюції інституційної системи та політичної свідомості населення України, коли залежно від способу формування влади актуалізуються різні структурні запити та інтереси. Водночас головна проблема цього дослідження полягає в тому, що аналіз чинників ставлення українців до уряду було здійснено на різних масивах даних з різними показниками, які відображали ці чинники. Більш коректним може бути аналіз за умови повторних або моніторингових обстежень ставлення громадян до уряду за стандартною процедурою та усталеною системою показників.

Джерела

Вишняк, О. (2010). Довіра до політичних інститутів: поняття, показники та тенденції змін. В: В.М. Ворона, М.О. Шульга (ред.), *Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг* (с. 24–39). Київ: Інститут соціології НАН України.

Головаха, Є., Горбачик, А. (2014). Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами “Європейського соціального дослідження” 2005–2007–2009–2011–2013. Київ: Інститут соціології НАН України.

Горбачик, А.П., Сальнікова, С.А. (2008). *Аналіз даних соціологічних досліджень засобами SPSS. Навчальний посібник*. Луцьк: РВВ “Вежа” ВНУ ім. Л. Українки.

КМІС (2015). *Соціально-політична ситуація в Україні: липень 2015 року*. Отримано з: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=540&page=1>

КМІС (2019). *Ставлення українців до політиків, оцінка діяльності органів влади та актуальних подій*. Отримано з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=898&page=1>

КМІС (2020). *Оцінка діяльності органів влади та реакція на актуальні події: лютий 2020 року*. Отримано з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=920&page=1>

Мартинюк, І. (2004). Криза довіри до владних структур як перманентний стан суспільної свідомості. В: В.М. Ворона, М.О. Шульга (ред.), *Українське суспільство 1994–2004. Моніторинг соціальних змін* (с. 254–262). Київ: Інститут соціології НАН України.

Резнік, О. (2012). Урядові реформи у масовій свідомості громадян України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 151–163.

Резнік, О.С., Козловський, О.Р. (2020). Методологічні аспекти дослідження детермінант ставлення громадян до державної влади. *Український соціум*, 2 (73), 46–58.

Соціологічна група “Рейтинг” (2019). *Суспільно-політичні настрої населення. Група день 2019*. Отримано з:

http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_2500_122019_press.pdf

Фонд “Демократичні ініціативи” (2001). *Громадська думка про уряд Віктора Ющенка (за результатами опитування в березні 2001 року)*. Отримано з: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pro-uryad-viktora-yushchenka-za-rezultatami-opituvannya-v-berezni-2001-roku>

Центр Разумкова (2020). Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до виконавчих та правоохоронних органів влади, оцінка діяльності Уряду (лютий 2020 р. соціологія). Отримано з: <http://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-vykonavchykh-ta-pravoohoronykh-organiv-vlady-otsinka-diialnosti-urядu-liutyi-2020r>

Citrin, J., Muste, C. (1999). Trust in government. In: *Measures of social psychological attitudes: Vol. 2. Measures of political attitudes* (pp. 465–532). San Diego, CA: Academic Press.

Jacoby, W.G. (1994). Public Attitudes toward Government Spending. *American Journal of Political Science*, 38 (2), 336–361.

Lipset, S.M., Rokkan, S. (1985). Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments. In: S.M. Lipset (ed.), *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology* (pp. 113–185). New Brunswick: Transaction Publishers.

TNS Україна (2016). *В. Гройсман на посаді Прем'єр-Міністра: перші оцінки нового складу уряду від українців*. Отримано з: <https://tns-ua.com/news/v-groysman-na-posadi-prem-yer-ministra-pershi-otsinki-novogo-skladu-uryadu-vid-ukrayintsiv>

Van Ryzin, G.G. (2007). Pieces of a puzzle: Linking government performance, citizen satisfaction, and trust. *Public Performance & Management Review*, 30 (4), 521–535.

Weatherford, M.S. (1987). How Does Government Performance Influence Political Support? *Political Behavior*, 9 (1), 5–28.

Weber, P., Steinmetz, H., Kabst, R. (2017). Trust in Politicians and Satisfaction with Government – A Reciprocal Causation Approach for European Countries. *Journal of Civil Society*, 13 (4), 392–405.

Отримано 26.10.2020

References

Citrin, J., Muste, C. (1999). Trust in government. In *Measures of social psychological attitudes: Vol. 2. Measures of political attitudes* (pp. 465–532). San Diego, CA: Academic Press.

Golovakha, E., Gorbachyk, A. (2014). *Trends in Social Changes in Ukraine and Europe: Outcomes of European Social Survey 2005–2007–2009–2011–2013*. [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. [= Головаха, Горбачик 2014]

Gorbachyk, A.P., Salnikova, S.A. (2008). *Analysis of sociological research data by means of SPSS. Tutorial*. [In Ukrainian]. Lutsk: Vezha. [= Горбачик, Сальнікова, 2008]

Jacoby, W.G. (1994). Public Attitudes toward Government Spending. *American Journal of Political Science*, 38 (2), 336–361.

Lipset, S.M., Rokkan, S. (1985). Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments. In S.M. Lipset (ed.), *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology* (pp. 113–185). New Brunswick: Transaction Publishers.

Martyniuk, I. (2004). The Crisis of Trust to the Authorities as a Permanent State of Public Consciousness. [In Ukrainian]. In V.Vorona, M.Shulga (Eds.), *Ukrainian Society 1992–2010. Monitoring of social changes* (pp. 254–262). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. [= Мартинюк 2004]

Reznik, O. (2012). Government reforms in the mass consciousness of Ukrainian citizens. [In Ukrainian]. *Sociology: theory, methods, marketing*, 2, 151–163. [= Резнік 2012]

Reznik, O.S., Kozlovskiy, O.R. (2020). Methodological aspects of research on the determinants of citizens' attitudes towards state power. [In Ukrainian]. *Ukrainian socium*, 2 (73), 46–58. [= Резнік, Козловський 2020]

Sociological Group “Rating” (2019). *Socio-political sentiments of the population. December 2019*. [In Ukrainian]. Retrieved from: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_2500_122019_press.pdf [= Соціологічна група “Рейтинг” 2019]

The Democratic Initiatives Foundation (2001). *Public opinion about the Viktor Yushchenko's government (according to a March 2001 poll)*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pro-uryad-viktora-yushchenka-za-rezultatami-opituvannya-v-berezni-2001-roku> [= Фонд “Демократичні ініціативи” 2001]

The KIIS (2015). *Socio-political situation in Ukraine: July 2015*. Retrieved from: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=540&page=1>. [= KMIC 2015]

The KIIS (2019). *Attitudes of Ukrainians towards politicians, assessment of government activities and current events*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=898&page=1> [= KMIC 2019]

The KIIS (2020). *Assessment of the authorities and reaction to current events: February 2020*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=920&page=1> [= KMIC 2020]

The Razumkov Centre (2020). Citizens' assessment of the situation in the country, a level of trust in the executive and law enforcement agencies, the assessment of the Government's activities (February 2020, sociology). [In Ukrainian]. Retrieved from: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-vykonavchykh-ta-pravookhoronnykh-organiv-vlady-otsinka-diialnosti-urядu-liutyi-2020r> [= Центр Разумкова 2020]

TNS Ukraine (2016). *V. Groysman as Prime Minister: the first assessments of the new government from Ukrainians*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://tns-ua.com/news/v-groysman-na-posadi-prem-yer-ministra-pershi-otsinki-novogo-skladu-urядu-vid-ukrayintsiv> [= TNS Україна 2016]

Van Ryzin, G.G. (2007). Pieces of a puzzle: Linking government performance, citizen satisfaction, and trust. *Public Performance & Management Review*, 30 (4), 521–535.

Vyshniak, O. (2010). Trust in Political Institutions: Concepts, Indicators and Trends in Change. [In Ukrainian]. In: V. Vorona, M. Shulga (Eds.), *Ukrainian Society 1992–2010. Sociological monitoring* (pp. 24–39). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. [= Вишняк 2010]

Weatherford, M.S. (1987). How Does Government Performance Influence Political Support? *Political Behavior*, 9 (1), 5–28.

Weber, P., Steinmetz, H., Kabst, R. (2017). Trust in Politicians and Satisfaction with Government – A Reciprocal Causation Approach for European Countries. *Journal of Civil Society*, 13 (4), 392–405.

Received 26.10.2020

ОЛЕКСАНДР РАХМАНОВ

Детермінанти ставлення громадян до українського уряду: соціологічний аналіз

У статті розглянуто сприйняття діяльності уряду України з боку громадян залежно від інституційних форм його формування. З використанням емпіричних даних п'яти хвиль Європейського соціального дослідження (ESS) та моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України 2020 року проаналізовано динаміку впливу соціоекономічних, ціннісно-ідеологічних та структурних чинників на оцінку діяльності уряду. Виявлено, що в разі формування уряду шляхом коаліції політичних сил у парламенті сприйняття громадянами діяльності уряду здебільшого є зумовленим їхніми ідеологічними переконаннями. Натомість

коли уряд формується за ініціативи президентської адміністрації, населення сприймає урядову політику крізь призму своїх структурних та соціоекономічних інтересів.

Ключові слова: оцінка діяльності уряду з боку громадян, інституційні моделі формування уряду, Україна

АЛЕКСАНДР РАХМАНОВ

Детерминанты отношения граждан к украинскому правительству: социологический анализ

В статье рассматривается восприятие гражданами деятельности правительства Украины в зависимости от институциональных форм его формирования. С использованием эмпирических данных пяти волн Европейского социального исследования (ESS) и мониторингового исследования Института социологии НАН Украины 2020 года проанализирована динамика влияния социально-экономических, ценностно-идеологических и структурных факторов на оценку деятельности правительства. Выявлено, что в случае формирования правительства посредством коалиции политических сил в парламенте восприятие гражданами деятельности правительства в основном обусловлено их идеологическими убеждениями. Если же правительство формируется по инициативе президентской администрации, правительственная политика воспринимается населением сквозь призму своих структурных и социально-экономических интересов.

Ключевые слова: оценка гражданами деятельности правительства, институциональные модели формирования правительства, Украина

OLEKSANDR RAKHMANOV

Determinants of citizens' attitude to the Ukrainian government: a sociological analysis

The article considers the perception of citizens of the government of Ukraine depending on the institutional forms of its formation. Citizens' attitudes toward government are individuals' reactions to government policies and the activities of its leaders. The formation of these reactions occurs by comparing one's own expectations about the government's activities with the perception of the results of these activities. The dynamics of the influence of socio-economic, value-ideological and structural factors on the assessment of government activities was analyzed on the basis of empirical data from the five waves of the European Social Research (ESS) and the 2020 monitoring study of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. The dynamics of the influence of socio-economic, value-ideological and structural factors on the assessment of power was analyzed. It was found that in the case of forming the government through a coalition of political forces in the parliament, citizens' perception of government activities is largely determined by their ideological beliefs. In particular, in relation to both governments of Yulia Tymoshenko, more satisfaction was observed among people who position themselves on the right ideological flank. On the other hand, in relation to the government of Viktor Yanukovich, more satisfaction was observed among people positioning themselves on the ideological left flank. In contrast to this, when the government is formed on the initiative of the presidential administration, government policy is perceived by the population through the prism of their structural and socio-economic interests. Satisfaction with the activities of the second Mykola Azarov's Government and the Denys Shmyhal's Government was mostly conditioned by an income and financial situation of the respondents. The results of the study generally supported the assumption that the turnover of government and the institutional form of government is reflected in the attitude of citizens to the activities of governments.

Keywords: assessment of citizens of government activities, institutional forms of government formation, Ukraine